

Գրություն

Երեւոյ -

Գրութեան

1. Տրտման հարցեր
2. Զննարկի նպատակը
3. Աշխարհագրական տեղեկանքի շնորհիվ
4. Ինչպե՞ս կարելի է լսել
5. Զրկման լսողական խնդիրներ
6. Խնդիրների ընդհանուր դասակարգում
7. Զրկման ընդհանուր դասակարգում
8. Զրկման խնդիրների առկայություն
9. Ինչպե՞ս կարելի է լսել
10. Զրկման խնդիրների ընդհանուր դասակարգում

1630 1630

6-36/200

2350 10/2/71

პ. სოფსკი

გზა სოციალიზმისაკენ.

თარგმანი

პ. ჭ—ძისა.

გამოცემა „გუთნისა“ № 11.

თბილისი

ელექტრომბეჭდავი მ. ხელაძისა, სოლოღ., პასკევიჩ. ქ. № 3.

1906

გზა სოციალიზმისაკენ.

ადამიანთა საზოგადოების გაჩენის დღიდანვე სიმდიდრესთან ერთად სიღარიბეც არსებობს; კარგა ხნის განმავლობაში ადამიანმა არ იცოდა მიზეზი ამ მოვლენისა, არ იცოდა ის საშუალებაც, რომელითაც შეეძლო თავი დაეხწია სიღარიბისაგან. დღეს ეს საშუალება ნაპოვნია. მას ჰქვია სოციალიზმი, რომელიც გვასწავლის, რომ ადამიანი დამოუკიდებელი და სიღარიბისაგან უზრუნველ-ყოფილი მხოლოდ მაშინ იქნება, როდესაც საწარმოვო იარაღებზე კერძო საკუთრების გაუქმებით ერთის ადამიანისაგან მეორის ყვლეფა მოისპობა, როდესაც შრომის ნაყოფი მხოლოდ თვით მშრომელისა იქნება, საზოგადოებრივ წარმოების მოწყობით მოისპობა უმუშავეობა და კრიზისები, და როდესაც შრომის ნაყოფიერების ზრდა და მასთან ერთად ზრდა საზოგადოების თვითოეულ წევრის სიმდიდრისაც უზრუნველყოფილი იქმნება.

მაგრამ სოციალისტურ წეს-წყობილების განხორციელება შესაძლებელი კი არის?

სოციალიზმის პირვანდელ მიმდევართ სწამდათ, რომ სოციალისტური წესწყობილება გაბატონებულ კლასის იდეალისტურ მისწრაფებათა შედეგი იქნებაო, საკმარისია გაბატონებული კლასი სიტყვით ან საქმით დავაჯეროთ, — და სოციალისტური წესწყობილება მაშინვე განხორციელდებაო, ფიქრობდნენ სოციალიზმის უწინდელი მიმდევრები. მაგრამ რუენის კოოპერატიული საზოგადოებანი ჩაიშალნენ, მისმა ქადაგებამ კი ამ ქვეყნის ძლიერთა შორის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია; ფუროე მთელი თავისი სიცოცხლე ტყუილად უცდიდა თავის ოთახში რომელიმე კაპიტალისტს, რომელიც ფლანსტერის მოსაწყობათ თავის მილიონებს ჩაუთვლიდა.

დღეს ცხოვრებამ ყველა დაარწმუნა, რომ მდიდრებზე იმედების დამყარება სრული უტოპიაა.

მარქსთან ერთად დაკავშირებულია მწყობრი თეორია, რომელიც გვასწავლის, რომ სოციალიზმი ფილანტროპიით კი არ განხორციელდება, არამედ იმ კლასის ბრძოლით, რომლის ეკონომიურ ინტერესსაც სოციალიზმი სავსებით აკმაყოფილებს. ეს თეორია ამტკიცებს, რომ სოციალიზმისათვის მებრძოლ კლასს თვით კაპიტალიზმის სტიქიური განვითარება ჰქმნისო. „მარქსის დოგმით“ საზოგადო გეგმა ამ განვითარებისა მეტად მარტივია: მსხვილი წარმოება, როგორც სასარგებლო, თანდათან

სპობს საშუალო და წვრილს წარმოებას. წვრილი მწარმოებელი ხსნას მხოლოდ თავის საკუთარ შრომის გაყიდვაში-ლა ხედავენ, მსხვილ მწარმოებელთან მიდიან და პროლეტართა მებრძოლ არმიას ამრავლებენ და აძლიერებენ. რაც უფრო იზრდება მსხვილი წარმოება, პროლეტარებს მით უფრო ნაკლები წილი ხვდებათ იმ სიმდიდრისა, რომელსაც თვითონა ჰქმნიან; ეს გარემოება კი თავის წილად მათში მეტს უკმაყოფილებას და მწყობრ დარაზმვას იწვევს. შედეგად ამ პროცესს (ერთის მხრით კონცენტრაციას, მეორეს მხრით პროლეტარიზაციას) მოჰყვება კატასტროფა: გაყვლეფილი პროლეტარი-ატი გამყლოფელ კაპიტალისტების ქონების ექსპროპრიაციას მოახდენს, — და კიდევ განხორციელდება სოციალისტური წესწყობილება..

ამ თეორიის მიხედვით, სოციალიზმის მომხრეთა უმთავრესი მიზანი უნდა იყვეს პროლეტარი-ატის იდეური ზრდა, მისი მკიდრო ორგანიზაცია და შექმნა ისეთ პირობებისა, რომლებშიაც უმთავრეს საკითხის გადაწყვეტა გაადვილდება. ყველა დანარჩენს კაპიტალიზმის სტიქაური განვითარება შეასრულებს. ეს შეჰქმნის მსხვილწარმოების სახით სოციალისტურ წყობილებისათვის მატერიალურ საფუძველს, იგივე შეჰქმნის სოციალიზმის მქადაგებელთათვის მიმზიდველსა და სამოქმედო ასპარეზს.

სიმარტივეთა და ოპტიმიზმით მიმზიდველი, თეორიაა!

მაგრამ ყოველი თეორია უპირველეს ყოველისა სინამდვილეზედ უნდა იყვეს დამყარებული. ფაქტი ბატონია ყოველგვარ თეორიისა. თუ გამოჩნდა თუნდა ერთი ისეთი ფაქტი მაინც, რომელიც თეორიის ჩარჩოებში არა თავსდება, — უკანასკნელი უსათუოდ უნდა გადაისინჯოს.

მარქსის დოგმა ინდუსტრიის განვითარების კვლევა ძიებაზეა დამყარებული. მრეწველობის ამ დარგში, მართლაც, ხდება ის, რასაც ეს დოგმა აღიარებს, ე. ი. კონცენტრაცია და პროლეტარიზაცია, პროლეტარიატი, მართლაც, საუკეთესო, თავ გამოდებული მებრძოლი ხდება სოციალისტურ იდეალისა.

მაგრამ ინდუსტრიის გარდა არსებობს კიდევ ერთი ძალიან დიდი დარგი წარმოებისა — სოფლის მეურნეობა. რა გზით მიდის იქ სამეურნეო განვითარება? როდესაც სოფლის ცხოვრებაში „მარქსის დოგმას“ გადასინჯვა დაუწყეს, მკვლევართ სულსხვა-გვარი სურათი გადაეშალათ თვალ-წინ. დოგმის მომხრენი, რა თქმა უნდა, ვერას გზით ვერ ეგუებოდნენ იმ აზრს, რომ მათი თეორია სოფლის ცხოვრებაში სრულიად გამოუსადეგარია. ისინი დიდხანს ამტკიცებდნენ გულმოდგინეთ, რომ სოფლის მეურნეობის განვითარება იმავე გზას ადგას, რანა

ბრსაც ინდუსტრია, ე. ი. იქაც კონცენტრაცია და პროლეტარიზაცია ხდებაო. რომ რუსეთშიაც სწორედ ამნაირი პროცესი ხდება, ამას განსაკუთრებულის თავ გამოდებით ამტკიცებდა ილინი. (იხ. ამისი წიგნი „სოციალიზმის განვითარება რუსეთში“). მაგრამ, აქ დასახელებულ წიგნს რომ კარგათ ჩავაკვირდეთ, დავინახავთ, რომ მოყვანილი ციფრები სოფლის მეურნეობაში კონცენტრაციისა და პროლეტარიზაციის განვითარებას სრულიადა არ ამტკიცებს.

უპირველეს ყოვლისა, მეურნეობის ევოლუციის მიმართულებაზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება ლაპარაკი, თუ ადამიანს ხელთა აქვს რაღდენიმე, სულ ცოტა, ორი ისეთი გამოკვლევა მაინც, ერთსა და იმავე საგანზედ, რომლებიც ერთი მეორის შემდეგ დრო გამოშვებით არის დაწერილი. ილინის მაგალითები კი ამ ძირითადს მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს. ყველა იმ მაზრაში, რომლის შესახებაც ცნობებს იძლევა ილინი, კვლევა-ძიება მხოლოდ ერთხელ სწარმოებდა, მაშასადამე, მას შეეძლო ჩვენთვის გადმოეცა მხოლოდ ერთი, მეტათ მკრთალი სურათი, რომელიც სრულიად ვერაფერს გვეტყოდა ვერც იმის შესახებ, თუ საიდან წარმოსდგა იგი, ან რად გადაიქცევა შემდეგში. მაშასადამე, ილინის შეხედულება, რომ ხდება დიფერენციაცია (დანაწილება) საშუალო ქონების

პატრონ, დამოუკიდებელ გლეხებისა მსხვილ მწარ-
მოებლებად და პროლეტარებად, რომ „მარქსის
დოგმა“ კონცენტრაციისა და პროლეტარიზაციის
შესახებ სოფელშიაც ნიადაგს პოულობს, — დაუ-
მტკიცებელი რჩება. ამას გარდა ილინი ტერმინო-
ლოგიას ძლიერ ბუნდოვანათ ხმარობს, და ამიტო-
მაც ციფრებიდან ისეთი დასკვნა გამოჰყავს, რანი-
რიც ნამდვილად შეუძლებელია რომ გამოიყვანოს.
კონცენტრაციას ყველა მსხვილ წარმოებისაგან სა-
შუალო და წვრილ წარმოების განდევნას ეძახის.
რასა ჰქვიან მსხვილი წარმოება სოფლის მეურნეო-
ბაში? ამის შესახებ ილინი არაფერს გვეუბნება,
თუმცა ამის გამორკვევაზეა დამყარებული საკითხის
ქეშმარიტი გადაწყვეტა. „მსხვილ“, „საშუალო“ და
„წვრილ“ მეურნეობათა საუკეთესო განმარტება პრო-
ფესორმა კარიშევმა მოგვცა. წვრილ მეურნეობას ის
ეძახის ისეთს მეურნეობას, რომლის გაძღოლას ერ-
თი ოჯახი, დაუქირავებელის მუშებით ახერხებს.
მიწის სივრცის რაოდენობა ამ მეურნეობაში შეიძ-
ლება სხვა-და-სხვანაირი იყვეს; ეს სხვა-და-სხვაობა
დამოუკიდებელია მიწის ზედა პირისაგან, მეურნეო-
ბის სისტემისაგან და სხვა ამგვარ მიზეზებისაგან.

საშუალო, კარიშევის განმარტებით, ჰქვიან ისეთ
მეურნეობას, როდესაც დაუქირავებელ მუშებით
საქმის გაძღოლა შეუძლებელი ხდება, მაგრამ თვით
მამულის პატრონს კი მეურნეობაში დიდი როლი

უკავია. მსხვილი მეურნეობა ჰქვია ისეთს მეურნეობას, რომელშიაც პატრონს, ადვილად შეუძლიან პირდაპირ მონაწილეობა არ მიიღოს. ამ თვალთახედვით რომ შევაედოთ ილინის მიერ მოყვანილ ციფრებს, ჩვენ დავინახავთ, რომ ის მეურნეობა, რომელსაც ილინი მსხვილს ეძახის, ნამდვილად წვრილი მეურნეობაა.

მართლაც და, ილინის აზრით, მაზრების მეტ ნაწილში „მსხვილი“ მეურნეობის მოსაწყობად სამოცი დღიური მიწაა საჭირო. სამხრეთ მაზრებში საჭირო მიწის რაოდენობა, მისივე აზრით, ას დღიურამდის აღის. მაგრამ გამოცდილ აგრონომებს, რომ ყური დაუგდოთ, დავინახავთ, რომ შუაგულ რუსეთში ერთმა ოჯახმა თავისი სამუშაო ძალა რომ წესიერად გამოიყენოს 50 დღიური და ზოგან მეტიც დასჭირდება. მაგ. გერმანელი კოლონისტები ახლად გამოყოფილ ოჯახს წილად სამოცი დღიურ მიწას მისცემენ ხოლმე. მაშასადამე ილინის მოყვანილი ციფრები სავსებით წვრილ მეურნეობას შეეხებიან. თუ გვინდა გავიგოთ რუსეთში მსხვილ მეურნეობას რა მომავალი მოეღოს, საბატონო მეურნეობის თვისებების შესწავლას უნდა მივყოთ ხელი, და არა საგლეხოსი, როგორც ამას ილინი სჩადის. მაშინ კი დავინახავთ, რომ „მარქსის დოგმის“ წინასწარმეტყველება საფუძველს დაჰკარგავს. ბატონ-ყმობის გაუქმებიდან 45 წლის განმავლობაში

თავად-აზნაურობამ ნახევარი ადგილ-მამული მიყიდ-
მოყიდა. მეორე ნახევარს თითქმის მთლად გლახო-
ბა ან იჯარით, ან საღალღოთ იღებს და მაშასადამე
ეს ნახევარი წვრილ მეურნეობის საშუალებით მუ-
შავდება. თუ არის სადმე სოფელში მსხვილი კაპი-
ტალისტური მეურნეობა, პატრონს იქიდან ბევრი
არაფერი სარგებლობა გამოაქვს.

შეშცდარია ის აზრი, ვითომ მსხვილმა მეურ-
ნეობამ მხოლოდ იმიტომ ვერ მოიღვა ფეხი რუ-
სეთში, რომ მემამულეებს საჭირო თანხა არა ჰქონ-
დათ. თავად-აზნაურობამ მამულების დაგირავების
შემდეგ მთავრობისაგან ერთ მილიარდ მანეთზედ-
ბევრით ნაკლები აღარ მიიღო; ეს თანხა რომ გა-
ვანაწილოთ, ორ დღიურ სახნავ მიწაზედ, ვს მა-
ნეთი მოვა, ან და, დღიური მიწა საშუალოდ 50
მან. რომ ვიანგარიშოთ—36% მთელ მიწების ღი-
რებულობისა; მაშინ, როცა ინტენსიურ მეურნეო-
ბისათვის მამულის ღირებულობის 35% ითვლება
სამყოფად და ექსტენსიურისათვის ხომ 21% სამყო-
ფია.

მიზეზად ასახელებენ ხოლმე ხშირად კიდევ
თავად-აზნაურობის ძველ დროიდან დაყოლილს
უნიჭობას მეურნეობაში. საქმე მაშინ გაიჩარხება,
როცა მეურნეობას ვაჭარი ან შეგნებული გლახი
მოჰყიდებს ხელსაო, ამბობენ ხოლმე ამ აზრის მიმ-
დევარნი. მაგრამ ცხოვრება გვიმტკიცებს, რომ ეს

„მრეწველობის სულის ჩამდგმელნიც“ ვერაფერი მეურნეები ღებნიან. მართალია ვაჭარიც და ჩარჩიც გამგელებული სცდილობენ თავად-აზნაურთა მიწების შესყიდვას, მაგრამ ერთიც და მეორეც ყიდულობს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მამულის მეტი ნაწილი ტყეს უჭირავს; ტყის გაჩეხვის შემდეგ, მოტიტვლებულ ადგილს ან ისევ გლეხკაცს იჯარით მისცემენ ან ნელ ნელა ყიდვას დაუწყებენ ხოლმე. მეურნეობისათვის-კი არასოდეს თავს არ აიტკიებენ, რადგანაც მათი გამამდიდრებელი წყარო ვაჭრობა და ჩარჩობაა და არა მეურნეობა. მიუხედავად ამისა „კონცენტრაციის“ მომხრენი მაინც თავისას გაიძახიან. ეს გარდამავალი მოვლენა არისო, ამბობენ ისინი; რუსეთს თვითნებობის უღელი აძევს კისერზედ და ყოველი ინიციატივა და ენერჯია მის სიმძიმის ქვეშ ქარწყლდებაო. აი რუსეთში მალე უფლებრივი წესწყობილება დამყარდება და მსხვილი მეურნეობაც მაშინ განვითარდებაო. საკმარისია თვალი გადავაფლოთ დასავლეთ ევროპის მეურნეობას, რომ დავრწმუნდეთ ამ აზრის სრულ უსაფუძვლობაში. დიდიხანია მას აქეთ რაც იქ უფლებრივი წესწყობილება დამყარდა, მაგრამ, თურმე ნუ იტყვიოთ, აქაც სოფლის მეურნეობაში წვრილი წარმოება სპობს მსხვილსა. ბელგიაზედ, ჰოლანდიაზედ, დანიაზედ და შვეიცარიაზედ ხომ ლაპარაკიც მეტია. გერმანიასა და ინგლისის შესახებ

კაუტსკი-კი, ეს „მარქსის დოგმის“ თავგამოდებული დამცველი, იძულებული იყო ეთქვა, რომ იქ წვრილი მეურნეობა ვითარდება მაშინ, როცა პარცელიარული და მსხვილი მეურნეობა იჩაგრება. იქ, სადაც ერთას შეხედვით თითქმის წინააღმდეგი წრატესი სწამებენ, გუელდსმით დაკვირვების შემდეგ ადვილად შესამჩნევი ხდება, რომ მეურნეობისა კი არა მიწის მფლობელობის კონცენტრაციაზედ შეგვიძლიან ვილაზარაკათ. საფრანგეთში მაგ. საშუალო რიცხვები თითქოს „მარქსის დოგმის“ დამამტკიცებელ ცნობებს იძლევიან, მაგრამ იქაც გერცმა შეცდომა იპოვნა. ჩრდილოეთ საფრანგეთში, სადაც მიწადმოქმედებას მისდევენ, წვრილი მეურნეობა, როგორც ყველგან, მსხვილსა სპობს. სამხრეთ საფრანგეთში ის მასალა, რომლითაც კაუტსკი ხელმძღვანელობს, შეკრეფილი იყო იმ დროს, როდესაც აქ ფილოქსერამ ვენახები სულ მთლად გაანადგურა და გალატაკებული მემამულენი იძულებულნი იყვნენ თავისი მამულები გაეყიდნათ. მაგრამ საქიროა ვიქონიოთ მხედველობაში ის გარემოება, რომ ამ მამულების მყიდველები მხალხდ მიწის მფლობელები იქვნენ და არა მიწად მოქმედნი. ცხადია, რომ საფრანგეთში მეურნეობის კონცენტრაციაზედ ლაპარაკი სრულიად უსაფუძვლოა. ამავე მოვლენას ვხედავთ ამერიკაშიაც. იქ, სადაც მიწადმოქმედებას მისდევენ, მსხვილი მეურნეობა შესამჩნევად იჩაგრე-

ბა წვრილისაგან. მართალია ჩრდილოეთ ამერიკაში თითქოს უკუღმა ტრიალებს ჩარხი, მაგრამ აქაც მიწის სპეკულაციას, მიწის-მფლობელობის გაფართოებას ვხედავთ და ანა მეურნეობის „კონცენტრაციას“. ყველგან, რომელ მხარესაც კი გაიხედავთ, ამგვარ სურათს დაინახავთ. ამგვარი აზრი გამოსთქვა კაუტსკიმ და მის შემდეგ გულ-დაწყვეტილმა რუსეთის მარქსისტებმაც აღიარეს, რომ კონცენტრაცია მეურნეობაში საერთოდ, და მიწადმოქმედებაში კერძოდ ყველგან არა სწარმოებს, რომ ამ მოვლენას საერთო ხასიათი არა აქვს. ეს ესეა, მაგრამ ორტოდოქსები მაინც თავისას არ იშლიან და რიხიანად გაიძახიან: „მერე რა ვუყოთ, რომ კონცენტრაცია და კაპიტალიზაცია ეხლავე არა ხდება; მოითმინეთ, შემდეგში მოხდება“.

საჭიროა ამ მოსაზრებასაც კბილი გაუსინჯოთ: საჭიროა გამოვარკვიოთ რა მიზეზია, რომ მეურნეობაში კონცენტრაციამ ეხლავე არ იჩინა თავიდან კი შესაძლებელია როდისმე იჩინოს? როდესაც კაპიტალისტი რამე წარმოებას ხელსაჭკიდებს, ის ყოველთვის იმ გვარ წარმოებას აძლევს უპირატესობას, რომელიც დანამდვილებით დიდს სარგებელს შეჰმატებს მის დახარჯულ თანხას. სარგებელი, როგორც ვიცით, ზედმეტ ღირებულობისაგან სდგება და ეს უკანასკნელი კი შრომის ნაყოფიერებაზე დამოკიდებული. სოფლის მეურ-

ნეობაში შრომის ნაყოფიერება გაცილებით ნაკლებია ვიდრე ინდუსტრიაში. ამის მიზეზი უპირველეს ყოვლისა ის არის, რომ სოფლის მეურნეობაში შეუძლებელია ისეთი შრომის განაწილება, როგორც ინდუსტრიაში, სადაც თვითეულ მუშის შრომა იქამდის გამარტივებულია, რომ ადამიანის ალაგს მანქანა იჭერს. მეურნეობაში შრომას ამ გვარად ვერას გზით ვერ ვავანაწილებთ. აქ შეუძლებელია საქმე ისე მოვაწყოთ, რომ ერთსა და იმავე დროს ერთმა მუშამ ხნას, მეორემ სთესოს, მესამემ მკას და სხვა. მეურნეობის განსაკუთრებითი თვისება ის არის, რომ აქ ადამიანმა ყოველ მუშაობას უსათუოდ თავისი შესაფერი დრო უნდა შეუჩიოს, ამიტომაცაა, რომ სოფლის მეურნეობაში რთული მანქანები, რომელნიც ინდუსტრიაში შრომას ძლიერ ანაყოფიერებენ, სრულიად გამოუსადეგარია. მეურნეობაში უმთავრესი მმოძრავი ძალა ადამიანისა და პირუტყვის ძალაა, მაშინ როცა ინდუსტრიაში თითქმის ყველაფერს ორთქლი და ელექტრონი ამუშავებს. ინდუსტრიაში ერთი ორთქლის მანქანა წვრილმან, მაშველ მანქანების დახმარებით მთელ უზარმაზარ ქარხნის რთულ მექანიზმს გასაკვირველის სისწრაფით ამოძრავებს. სოფლის მეურნეობაში ყველა ეს წარმოუდგენელია, რადგანაც მუშაობა ერთს ალაგას კი არა სწარმოებს, რავდენიმე დღიურ მიწის სივრცეზეა გაფანტული. მართალია

აქ გამოსადევია პატარა ლოკომობილები, მაგრამ არც ამათ აქვთ დიდი მნიშვნელობა, რადგანაც თვითონ ამ ლოკომობილების მოძრაობაში მოსაყვანად არა ნაკლები ძალა და ენერგია უნდა დაიხარჯოს. ის გარემოება, რომ მუშაობა გაშლილ მინდორზედ ჰაერზედ სწარმოებს, ხომ უფრო აქარწყლებს ამ ლოკომობილებს მნიშვნელობას. ამის გარდა საყურადღებოა კიდევ შემდეგი განსაკუთრებითი თვისება მეურნეობისა: მეურნეობაში მუშას ცოცხალ საგნებთან, — მცენარესთან და პირუტყვთან აქვს საქმე, და, რასაკვირველია, უკანასკნელს უფრო მეტი სიფრთხილე და ყურადღება სჭირდება ვიდრე ქარხნის მუშას, რომელიც უსულო, მკვდარ მასალას ამუშავებს. ცხადია აქედან, მეურნეობაში მუშის ინდივიდუალური თვისებებს, მის შრომის მოყვარეობას, სიფრთხილეს და სიფხიზლეს უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე ინდუსტრიაში, სადაც თვითონ მანქანა ამუშავებს ადამიანს და არა ადამიანი მანქანას. თუ ეს ასეა, მეურნეობაში მუშის თვალყურის დევნა უფრო საჭიროა და ძნელიც არის, ვიდრე ინდუსტრიაში, რადგანაც აქ როგორც ზევითა ვთქვით, მუშაობა დიდ მანძილზედ არის გაშლილ-გაფანტული. მაშასადამე სოფლის მეურნეობაში შრომის ნაყოფიერება მით უფრო მეტია, რაც მუშა უფრო გულმოდგინეთ შრომობს, რაც უფრო დაინტერესებულია შრომის ნაყოფის სიუხვეში.

ამიტომაცაა რომ მეურნე მუშა უფრო ნაკლებს ზედმეტ ღირებულებას ჰმატებს კაპიტალისტს, ვიდრე ქარხნის მუშა, მიუხედავად იმისა, რომ პირველის დღიური ხელფასი გაცილებით ნაკლებია. თუ ინდუსტრიაში კაპიტალისტი თვითოეულ მუშისაგან ზედ მეტად იღებს მაგალითად ორ კაპეიკს, სოფლის მეურნეობაში კაპეიკზედ მეტს ვერას გზით ვერ აიღებს.

მაგრამ კაპიტალისტი ზედ მეტ ღირებულებას მაგრე რიგად არ დაგიღებს. უკანასკნელს ისეთი წარმოება მიაჩნია ხელსაყრელად, რომელიც მის დახარჯულ კაპიტალზედ მეტს პროცენტს მისცემს.

ვნახოთ რაგვარია სოფლის მეურნეობაში ეს პროცენტი. ვთქვათ ორ კაპიტალისტს აქვს თანაბრად თითოს 50000 მან. ვთქვათ პირველმა ქარხნის მოწყობას მოანდომა მთელი თავის ფული, მეორემ კი მეურნეობას მოჰკიდა ხელი. ერთიც და მეორეც ამუშავენ 50 მუშას. ცხადია, რომ ფულის პატრონი მხოლოდ მაშინ აიღებს სარგებელს, როდესაც მუშაობა რიგიანად სწარმოებს, როდესაც კაპიტალი ამოსწოვს მუშის კისრიდან ზედ-მეტ ღირებულებას. ცხადია ისიც, რომ რაგდენსაც მეტს დროს, მეტ საათს იმუშავენ სიმდიდრის შემქმნელი მუშა, მით უფრო მოგებაც მეტი იქნება. პირველ კაპიტალისტს, ქარხნის პატრონს შეუძლიან მთელი წელიწადი გამუდმებით ამუშაოს ქარხანა, მას შე-

უძლიან წელიწადში 8000 საათი ამუშაოს მუშები. ზევით ნათქვამი გვეჩვენებს, რომ ქარხნის მუშა ერთს საათში კაპიტალისტს ზედ მეტად ორ კაპიკს აძლევს; 50 მუშა ერთს მანეთს მისცემს; მაშასადამე 8000 საათში გამოდის 8000 მანეთი, რაც მის თანხის ე. ი. 50000 მანეთის 16 % შეადგენს.

მეურნეობაში ყოველად შეუძლებელია მთელ წელიწადს განუწყვეტელი მუშაობა. რაც უნდა ბევრი ეცადოს კაპიტალისტი მაინც 2000 სამუშაო საათზედ მეტს ვერ შეაყენებს. რომ ვიანგარიშოთ 50 მუშა ხელი ამასთანავე 1 კაპიკი ზედ მეტი ღირებულება თითო მუშაზედ, კაპიტალისტი აიღებს წელიწადში მხოლოდ 1000 მანეთს სარგებლებს, ე. ი. დახარჯულ კაპიტალის 2 %.

მაგრამ მარტო ამით არ თავდება ქარხნის პატრონის უპირატესობა. მართალია ისიც მეურნესავით იძულებულია მთელ თავის მოგებიდან გამოყოს რენტა იმ მიწისა, რომელიც ქარხანას უჭირავს, მაგრამ ინდუსტრიაში რენტა მთელ დახარჯულ თანხის $\frac{1}{10}$ ზევით არას დროს არ ადის; მაშინ როდესაც მეურნეობაში მიწაზედ იხარჯება მთელი თანხის $\frac{4}{5}$ მაშასადამე თუ რენტა მთელ დახარჯულ კაპიტალის 4% უდრის, ქარხნის პატრონი მოიგებს 7800 მან, ე. ი. მთელ დახარჯულ თანხის (მიწის ფასის გამოკლებით) $17\frac{1}{3}$ % . მეორე კაპიტალისტი კი წააგებს 600 მან; ანუ მარტო მეურნეობაზედ (მიწის გარდა) დახარჯულ თანხის 6 % *)

*) უკანასკნელს რომ მეურნეობისათვის თავი დაენებებინა და მარტო რენტით ესარგებლა 40,000 მან. (50000 მანეთის $\frac{4}{5}$) 4%—1600 მანეთს მოიგებდა.

ამ მცირე მოგებასთან ერთად ათას სხვა მოულოდნელი, ხშირად აუცილებელი შემთხვევა აფერხებს მეურნეობას; გვალვა, უდროვო წვიმა, სეტყვა, კალია და სხვა ამგვარი ჭირნახულის გამანადგურებელი მწერი. მუშისაგან ხომ მეურნე უფრო დამოკიდებულია ვიდრე ქარხნის პატრონი; მკის დროს, მაგალითად, მცირე გაფიცვას შეუძლია სულ მთლად ძირს დასცეს მთელი მეურნეობა.

ამ პირობებში, გასაკვირველიც არ არის, რომ კაპიტალისტი მეურნეობას გაურბის და ინდუსტრიას ან ვაჭრობას ჰკიდებს ხელს. მსხვილი წარმოება სოფლის მეურნეობაში განვითარდა მარტო იმ ადგილებში, სადაც კაპიტალისტებმა მიწის ნაყოფის მონოპოლიური ფასების დაწესება მოახერხეს. მაგრამ მისვლა მოსვლის გაადვილებამ და გაიაფებამ ამ კაპიტალისტთა მონოპოლიას ძირი გამოუთხარა. ამერიკამ და ავსტრალიამ, სადაც მიწის რენტა ძლიერ მცირეა, მთელი ევროპა მიაზღვავა იათ ფასიან პროდუქტებით. შემცირდა დამცველი ბაჟები, მონოპოლიური ფასებიც კაპიტალისტებს ხელიდან გამოეცალათ და ამით ვადასწყდა მსხვილ მეურნეობის სვებელი ევროპაში. მსხვილი წარმოება სოფლის მეურნეობაში მთავრდება დაჩაგრული იქნება წვრილისაგან, რადგანაც პატარა მეურნე არც რენტას და არც მოგებას არ დაგიდევს. უკანასკნელი უკუკეთვის უფრო მეუფითად და უუარაღებოთ მრეწობს, გადრედაქარაქკა უფი მუშა, რადგანაც შრომის ნაყოფში დაინტერესებულა „მართალია“, ამბობენ ორტოდოქსები, იმდენ

სტრიაში ნორმა მოგებისა გაცილებით დიდია, ვიდრე მეურნეობაში, მაგრამ ყოველთვის ხომ ასე არ იქნება. მოიგონეთ, რომ კაპიტალის აგებულება თანდათან იცვლება; ცვალებადი კაპიტალი მუდმივად შედარებით ცოტავდება და ეს კი თავის წილად უსათუოდ მოგების ნორმის შემცირებას გამოიწვევს. და როდესაც ინდუსტრია და მეურნეობაში მოგების ნორმა ერთგვარი იქნება, მაშინ კაპიტალი შეიჭრება სოფლის მეურნეობაში, მაშინ გაცხოველდება „კონცენტრაცია“ და „პროლეტარიზაცია“.

ორტოდოქსებს სრულიად ავიწყდებათ ის გარემოება, რომ ტენიკის განვითარება შესცვლის კაპიტალის აგებულებას, მის ხასიათს არა მარტო ინდუსტრიაში, არამედ სოფლის მეურნეობაშიაც და ამის გამოისობით მოგების ნორმა აქ ყოველთვის ნაკლები იქნება. ამის გარდა სოც.-დემ. არ აქცევენ ყურადღებას კიდევ ერთს ფრიად თვალსაჩინო გარემოებას.

კრიზისის დროს მეურნე კაპიტალისტს ხელთა აქვს ერთი საშუალება, რომელიც ნებას აძლევს რისკის გაუწევლად მოგების რაოდენობა შესამჩნევად ასწიოს. მას ყოველთვის შეუძლიან ხელ—საყრელ პირობებით მიწა მოიჯარადრეებს დაუნაწილოს, მაშინ როცა ქარხნის პატრონს ამგვარი ოპერაცია ზარალის მეტს არაფერს მოუტანს. ზევით დავინახეთ, რომ მსხვილ კაპიტალისტურ მეურნეობაში კაპიტალისტი რენტასაც კი ვერ იღებს, იჯარით გაცემის დროს კი რენტაც, წმინდა მოგებაც და

მუშის ხელფასის მეტი ნაწილიც მის ჯიბეში მიდის. მსხვილი მემამულე ასეც იქცევა და მოიქცევა ყოველთვის, ვიდრე მიწაზედ კერძო საკუთრება და მიწების თავისუფალი მობილიზაცია არსებობს. რა შედეგი მოჰყვება ამ მოიჯარადრეობის ძლიერს განვითარებას ნათლად გვიჩვენებს ირლანდიის ცხოვრება. ირლანდიის მშრომელი ხალხი, მიუხედავად იმისა, რომ გამუდმებით წელ გაუშლელი მუშაობს, მარტო მემამულე ლენდლორდების ჯიბეს ავსებს და თვითონ კი მშიერ მწყურვალი იხოცება.

ჩვენ მოვალენი ვართ გადაჭრით, ერთხელ და სამუდამოდ გამოვაცხადოთ, რომ სოფლის მეურნეობისა და ინდუსტრიის განვითარება სულ სხვა და სხვა გზით მიდის. მართალია კაპიტალმა სოფელსაც ჩასჭიდა თავისი ბასრი კლანჭები, მაგრამ აქ მისი გავლენა მხოლოდ მუშის გულშემზარავ ექსპლოატაციაში სჩანს. კაპიტალს არც ეხლა და არც არასოდეს არ შეუძლიან მეურნეობაში კონცენტრაცია გამოიწვიოს და თუ სოფელში წარმოების განვითარების პროცესმა ისევ სტიქიური მსვლელობა განაგრძო, თუ მიწა ისევ სავაჭრო საქონლად დარჩა, კაპიტალიზმის გავლენა სოფელში მხოლოდ უსინიდილო ექსპლოატაციაში და აუღაგმავ ცარცვა გლეჯაში გამოიხატება. კონცენტრაცია იქ წარმოადგენს მხოლოდ მიწის შეფლობეობისა და არა წარმოებისა; ამ შემთხვევაში განვითარდება მოიჯარადრეობა და იჯარის ფასის რაოდენობაც უზომო იქნება. რეგრესი, შრომის აუწერელი სიმძიმე და ხანგრძლივო-

ზა უკადურესი სილატაკე, განუწყვეტელი სიმშილი, გახშორებული სიკვდილი მშრომელ გლეხობისა; — ამის გვერდით მემამულეთა განცხრომა-ფუფუნება, — აი რა მოსდევს კაპიტალიზმის თავისუფალ განვითარებას სოფელში. როგორც ხედავთ კაპიტალიზმში აქ ვერც საზოგადო წარმოებას, ვერც სოციალიზმისთვის თავკამოდებულ მებრძოლ არმიას ვერ შექმნის.

ყველა ეს დასკვნა დიდი ყურადღების ღირსია, რადგანაც მის შეკვებასთან ერთად ჩვენი მოვალეობაც გვითვალისწინდება. ჩვენ არ შევვიძლიან გულგრილად, ოპტიმისტურად ვუცადოთ იმ დროს, როდესაც კაპიტალიზმი სოფელში სოციალიზმს ნიჰილადაგს მოუმზადებს. ნამდვილმა სოციალისტმა კაპიტალიზმის განმტკიცებას ზიზლით ზურგი უნდა შეაქციოს და სოციალიზმის განსახორციელებლად სულ სხვა გზა ირჩიოს. რასაკვირველია ამ ძიებაში ცხოვრების სინამდვილეს აუცილებლად ანგარიში უნდა გაუწიოთ და ჩვენი იმედები დავამყაროთ იმ საზოგადოებრივ ჯგუფზედ, რომლსაც ამ საქმისათვის საქარო ძალა და ენერჯია შესწევს.

მას შემდეგ, რაც სოც.-დემოკრატიებმა ვერ შეძლეს მეურნეობის განვითარება მარქსიზმის კალაპოტში ჩაეყენებინათ, ლამის არის სოფლის იმედი სულ მთლად დაჰკარგონ; „რა გზითაც უნდა განვითარდეს წარმოება სოფელში ჩვენთვის სულ ერთია — ლაპარაკობენ სოციალ-დემოკრატები-სამყოფია ის, რომ წარმოების განვითარება მარტო

ქალაქებში კაცობრიობას სოციალიზმამდის მიიყვანს. სოფლის მნიშვნელობა თანდათან ისპობა და მის ნაცვლად იზრდება ქალაქისა. მთელ დასავლეთ ევროპის მცხოვრებთა ნახევარზედ ბევრით მეტი ქალაქებში სცხოვრობს. ეს ქალაქები გადასწყვეტენ საქმეს, იმის და მიუხედავათ თუ რანაირად მოიქცევიან სოფლელები.

აქ საჭიროა გავახსენოთ სოც.-დემოკრატებს, რომ ისეთი ავტორიტეტიც-კი, როგორც მაგ. ენგელსია, ამბობს, რომ საფრანგეთში და გერმანიაში გლეხების უდასტურათ შეუძლებელია რაიმე დიდ მნიშვნელობას საზოგადო აზრის შედგენა. თუ საფრანგეთში და გერმანიაში სოფლის მცხოვრებთ ასეთი გავლენა აქვთ საზოგადოებრივ აზრის მიმართულებაზედ, რაღა უნდა ვთქვათ რუსეთზედ, როცა აქ მთელი ქვეყნის მცხოვრებთა 90 % გლეხობა შეაღგენს. ცხადზედ უცხადესია, რომ რუსეთში გლეხობის მნიშვნელობა დიდია; ცხადია ისიც, რომ გლეხობის დაუხმარებლად შრომის სამეფოს განხორციელების იმედი სრული უაზრობაა. არავითარი საფუძველი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ რუსეთში როდისმე მცხოვრებთა მომეტებული ნაწილი ქალაქებში მიჰყვებს, რადგანაც დასავლეთ ევროპის ქალაქი გარეშე ბაზრის წყალობით განვითარდა და ამ უკანასკნელს კი რუსეთი ყოველთვის მოკლებული იქნება.

მაშასადამე შეუძლებელია სოფლის უყურადღებოთ დატოვება, შეუძლებელია მარქსის დოგმით თავის მოტყუება, შეუძლებელია კაპიტალიზმის

„ყოვლად შემძლებელ მფარველობაზედ და მის გეგემონიის წყალობით სტიქიურ განვითარებაზედ იმედის დამყარება“. საჭიროა მშრამელ ხაზხის საქმეში ჩარევა, საჭიროა მეურნეობის განვითარების იმ გზაზე დაუენება, რამელიც შრამის ინტერესებს არ ეწინააღმდეგება და რამელიც ბოლოს აუცილებლად საზოგადო წარმოების ორგანიზაციამდე მიგვიყვანს. ქვეით ვეცდებით ეს გზა მოკლეთ მაინც დავასურათოდ.

ზევით ნათქვამი გვქონდა, რომ კერძო საკუთრება და მიწების თავისუფალი მობილიზაცია კაპიტალისტს საშუალებას აძლევს მამულის იჯარით გაცემით გაცილებით მეტი შემოსავალი აიღოს, ვიდრე მაშინ, როდესაც ეს კაპიტალისტი თვითონ მიღებს მეურნეობას. ამ გვარად კერძო საკუთრება მეურნეობაში მსხვილ წარმოების განვითარებას ხელს უშლის; მაგრამ მეორე მხრით წვრილ წარმოების ნორმალულოურ განვითარებასაც შესამჩნევად აფერხებს მით, რომ მიწადმომქმედს მეურნეობის გასაუმჯობესებლად სახსარს არ აძლევს. ამ გვარად მეურნეობაში კაპიტალიზმს მხოლოდ მშრომელ გლეხობის ექსპლოატაცია, წაროების განვითარების შეჩერება და რეგრესი შეაქვს, მაშასადამე აუცილებლად საჭიროა მეურნეობა ესავე კავანთავისუფლოთ მიწაზედ კერძო საკუთრების დაძლეველ გავლენისაგან. საჭიროა მიწა ესავე საზოგადო საკუთრებად შეიქმნეს.

მაგრამ მიწის გასაზოგადოვება მშრომელ გლეხობას მოუტანს რაიმე სარგებლობას და ამასთან ერთად გაუადვილებს მის სოციალიზმისათვის ბრძოლას?

თქმა არ უნდა, რომ მიწის გასაზოგადოებას მშორმელ გლეხობისათვის სასარგებლო შედეგი მოჰყვება: მოისპობა მონოპოლიური რენტა, რომელიც გლეხს მის ოფლით შექმნილ სიმდიდრეს ხელიდან ჰგლეჯს და სიმშლით სულს ართმევს. ის შემოსავლის ნაწილი, რომელიც მონოპოლიურ რენტას უნდებოდა, მშრომელ გლეხს დაჩეხება.

მართალია დიფერენციალური რენტა ისევ დარჩება, მაგრამ უკანასკნელი უწინდებურად კერძო პირის ჯიბეში კი არ ჩავა, სოფლის საკუთრებათ შეიქრება და ისევ მშრომელ ხალხის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას, სასწავლებლებს, საავადმყოფოებს, გზების შეკეთებას, ტექნიკის განვითარებას და სხვა ამ გვარ საქმეს მოხმარდება. ოჯახს შეძლება მიეცემა მთელი თავისი სამუშაო ძალა სავსებით გამოიყენოს და უფრო მეტი სიმდიდრე შეჰქმნას, რადგანაც დამოუკიდებელ მიწადმოქმედთა დასამუშავებლად გაცილებით მეტი მიწა შეხვდებათ.

ცხადია, რომ მიწის გასაზოგადოება შესამჩნევად გააუმჯობესებს დამოუკიდებელ მიწადმოქმედთა მდგომარეობას.

მაგრამ შეკვიძლიან-კი ჩვენ, სოციალისტებმა ეს ზომა პროგრესიულ ზომად ჩავთვალოთ?

ეჭვს გარეშეა, რომ მის განხორციელება ერთის ნაბიჯით წინ წაკვწევს ჩვენ იდეალისკენ, ყველა დაგვეთანხმება, რომ სოციალიზმის განსახორციელებლად აუცილებლად საჭიროა მიწის გასაზოგადოება მაშ რაღად უნდა გადავდოთ სახვალიოთ ის საქ-

მე, რომელიც ეხლავე, დღესვე გაკეთდება, მით უმეტეს, რომ შემდეგში ამ საქმის გაკეთება შესაძლებელია უფრო გაძნელდეს, თუ განხორციელდნენ სოც.-დემ. მისწრაფებანი, თუ სოფელი ბურჟუაზიულ წესწყობილების ხილვარმა გაანადგურა. სწორედ მაშინ გაეღვიძება გლეხს მესაკუთრების ჟინი, სწორედ მაშინ განვითარდება მის „ანტიკოლექტივისტურ თავში“ (ამ სახელით მონათლეს სოც.-დემოკრატიებმა მშრომელი გლეხობა) ანტიკოლექტივისტური იდეები.

მიწის საზოგადო მფლობელობა, პირიქით, გლეხს საზოგადო მისწრაფებათა მოთხოვნილებას გაუღვიძებს და ნელ ნელა კოლექტიურ წარმოების იდეასაც შეაჩვევს. რუსეთის პროლეტარიატიც, ეს ერთად ერთი (ორტოდოქსების წარმოდგენით) პროგრესიული კლასი ბრძოლის ველს ფეხ ქვეშ მხოლოდ მაშინ გაიმაკრებს.

რუსეთში მრეწველობას მხოლოდ შინაური ბაზარი ანვითარებს, რადგანაც გარეშე ბაზარი დიდხანია სხვა ქვეყნებმა დაისაკუთრეს. შინაურ ბაზარს რუსეთში ხომ გლეხობა შეადგენს; გლეხობის მდგომარეობის გაუმჯობესება მრეწველობის განვითარებას გამოიწვევს და ქალაქის მუშებს თავის კლასიურ ინტერესებისათვის, სოციალიზმისათვის ბრძოლას გაუადვილებს. მეორე მხრით, მიწის გასაზოგადოებება უშუშავოთ დარჩენილთა რიცხვს შეამცირებს, ქალაქისაკენ იაფ ფასიან მუშა ხალხის დენას შეაჩერებს და მით, ცხადია, ქალაქის მუშას ძალას შეჰმატებს.

ორტოდოქსები ყველა ამას უტოპიას ეძახიან. „იო-
ცნებეთ რავდენიც გნებავთ, მაგრამ მაგ თქვენ მი-
წიერ სამოთხის შემქმნელად ვინ გეგულებათ? ჩვენ
ვამყარებთ ჩვენს იმედებს მებრძოლ პროლეტარია-
ტზედ, რომლის რიცხვი დღითი დღე იზრდება, რომ-
ელიც მედგარ ბრძოლით დაიცავს თავის ინტერე-
სებს, რომელთა გამომხატველიც ჩვენა ვართ. ნუ
თუ თქვენ მართლა გწამთ, რომ გლახობა მიწის გა-
საზოგადოებისათვის ბრძოლით თავს შეიწუხებს! ნუ
დაგავიწყდებათ, რომ ისინი მესაკუთრენი, ბურჟუე-
ზი არიან. მათ საწარმოვო იარაღი ჯერ ისევ ხელ-
ში აქვთ და, მაშასადამე ბურჟუაზიას, მართალია
წვრილს, მაგრამ მაინც ბურჟუაზიას ეკუთვნიან. და
რადგანაც ყოველი კლასის შეგნება დამოკიდებულია
იმაზედ, თუ ამ კლასს რა ალაგი უჭირავს წარმოე-
ბაში, გლახობის ფსიხოლოგიაც ბურჟუაზიულია და
მიწის გასაზოგადოებისათვის საბრძოლველად არასო-
დეს არ გამოვლენ“.

სოც.-დემოკრატების მხრივ ამ გვარი ლაპარაკი
არსებითად ეწინააღმდეგება იმ აზრებს, რომლებსაც
მარქსიზმის მოძღვრები ამტკიცებენ. ენგელისი, მა-
გალითად, „ანტილიუხინგში“ ამბობს: „სიმდიდრის
განაწილებას კლასიური განსხვავებაც მოსდევს“. კა-
უტკი ერთს თავის წერილში, სახელდობრ „კლა-
სიურ ინტერესებში“ კლასს ეძახის იმ ჯგუფს რომელ-
საც შემოსავლის საერთო წყარო აკავშირებს, და
რომლის შემოსავლის რაოდენობა დამოკიდე-
ბულია მოპირდაპირე ჯგუფის შემოსავალზედ.

ამ განმარტებაზე რომ დავამყაროთ ჩვენი ლოდიკური მსჯელობა, ნათლად დავინახავთ, რომ გლახობა და ბურჟუაზია სულ სხვა და სხვა კატეგორიას წარმოადგენენ. მშობელ გლახობისათვის შემოსავლის ერთად ერთ სახსარს მისი მარჯვენა, მისი მიწის პატარა ნაგლეჯი შეადგენს. იგი არავის არ სჩაგრავს, არავის კისრიდან არ იღებს ზედმეტ ღირებულობას. პირიქით ეს თვითონ არის შემქმნელი ამ ზედმეტ ღირებულებისა, რომელსაც მიწის პატრონი და კაპიტალისტები ითვისებენ. ბურჟუაზია კი სუქდება მშრომელ ხალხის ექსპლოატაციით, ზედმეტ ღირებულობით, დღესავით ნათელია გლახობისა და ბურჟუაზიის სხვა და სხვაობა, ცხადია მათი ინტერესების წინააღმდეგობა, ცხადია რომ ესენი სულ სხვა და სხვა კლასს ეკუთვნიან. მშრომელ გლახისა და ქალაქის მუშის ინტერესები კი ერთმანეთს ეთანხმებიან. ერთიც და მეორეც მარტო თავის საკუთარ შრომით საზრდოვობს; ერთიც და მეორეც ერთნაირათ იყვლიფებიან სიმდიდრის უსამართლოდ განაწილებისაგან; ერთის კეთილ დღეობა უსათუოდ მეორის ცხოვრების გაუმჯობესობას იწვევს. მშრომელი გლახობა და ქალაქის პროლეტარიატ^{*)} შეადგენს ერთს მშრომელთა კლასს.

სათემო მიწის მფლობელობის გასაკვირველი სიცხოველე და გლახთა კავშირის^{*)} გავრცელების გა-

*) ამ გლახთა კავშირმა თავის პრგრამმის უმთავრეს მუხლში მიწის გასაზოგადოება შეიტანა.

საკვირველი სისწრაფე ნათლად გვიმტკიცებს, რომ მიწის გასაზოგადოების ახრი გლახობას ძვალ რბილში აქვს გამჯდარი.

გჯენობა ის დიდი რეალური ძალაა, რამქმსაც სურს მიწის გასაზოგადოება და შესძლებს კიდევ თავის სწავლელის მიხვევას.

კერძო მამულების საზოგადო სამფლობელოდ ჩამორთმევა შეიძლება გამოსყიდვით ან სრულიად უსასყიდლოდ მოხდეს. მაგრამ უმჯობესია ორივე საშუალებით ვისარგებლოთ, რადგანაც ამ პირობებში საქმე უფრო გაადვილდება.

ვის ექნება უფლება საზოგადო მიწით ისარგებლოს და თითო ოჯახს დასამუშაველათ რავდენი მიწა მიეცემა? არავითარი საფუძველი არ გვაქვს საზოგადო მიწით სარგებლობის უფლება მივცეთ იმას, ვინც თვითონ არ დაიმუშავებს მას. სრული უზარობა იქნება აგრეთვე, რომ ერთს უზარმაზარი ხოდაბუნი მივუზომოთ და მეორე კი მიწის პატარა ნაგლეჯის ამარა დავტოვოთ; ეს ხომ ხელს შეუწყობს იმ წესწყობილების აღდგენას, რომლის დანგრევასაც ჩვენა ვცდილობთ, რადგანაც ხოდაბუნის პატრონს შეიძლება ექნება მცირე მამულიანს ძველებურად კისერზედ დააჯდეს. ამიტომ უნდა შემოღებულ იქმნეს მიწით თანასწორი სარგებლობა. ყოველ ოჯახს, რომელსაც მუშაობის უნარი ექნება, უნდა მიეცეს სასარგებლოთ იმდენი მიწა, რავდენის მოხმარებაც ამ ოჯახის სამუშაო ძალის ნორმას არ აღემატება; ოჯახის გარდა მიწა შეიძლება მიეცეს მიწადმომქმედთა ამხანაგობებს.

„მიწის თანასწორ სარგებლობის საჭიროების აღიარება მარტო რეაქციონერებს შეუძლიანთ“-ო, გვეუბნებიან ამაზედ ორტოდოქსები. „ეს იმას ნიშნავს, რომ წვრილი მეურნეობა იდეალად მიგიჩნევიან და მიწების გაყოფ-გამოყოფით გინდათ გადასწყვიტოთ ის საქმე, რომლის გადაწყვეტაც მხოლოდ საზოგადო წარმოებას შეუძლიან“.

ამ რიგად მოლაპარაკეთ არ უნდა ავიწყდებოდეთ, რომ მიწით თანასწორი სარგებლობა ჩვენს საბოლოო მიზანს არ შეადგენს. ეს მხოლოდ ის საფეხურია, რომელიც ჩვენის იდეალის განხორციელებას გაგვიადვილებს. სოც.-დემოკრატებსაც სწორედ ამგვარ საფეხურად პროლეტარიზაცია მიაჩნიათ, მაგრამ ფიქრადაც არავის მოსვლია მათთვის პროლეტარიზაციის გაიდვალება ესაყვედურა; ყველას კარგათ ესმის, რომ მათ პროლეტარიზაცია მხოლოდ გარდამავალ, საზოგადო წარმოებისათვის ნიადაგის მომამზადებელ საშუალებათ მიაჩნიათ.

მაგრამ მიწით თანასწორ სარგებლობას რა გზით შეუძლიან საზოგადო წარმოებამდის მიგვიყვანოს? ზევით ვამტკიცებდით, რომ სოფლის მეურნეობაში მსხვილ წარმოება ვერა ვითარდება, და ეხლა კი საზოგადო წარმოებაზედ, ე. ი. ისევ მსხვილ წარმოების განვითარებაზედ ვლაპარაკობთ. ჩვენ აზრს ჩვენ თითონვე ხომ არ ვეწინააღმდეგებით? სრულიათაც არა! ზევით კერძო მეურნეობაზედ გვქონდა ლაპარაკი და ვამტკიცებდით, რომ კერძო კაპიტალისტური მეურნეობა კაპიტალისტისთვის სა-

სარგებლო არ არის, რომ უკანასკნელი მიწების იჯარით გაცემით უფრო მეტს ¹/₁ აიღებს ეს იმას არ ნიშნავს, რომ წვრილი მეურნეობა მსხვილზედ უფრო ნაყოფიერია. მსხვილი წარმოების უპირატესობა, პირიქით, იმაში მდგომარეობს, რომ აქ აღვილია საუკეთესო ინვენტარის შექმნა, კრედიტის გახსნა, საქონლის თავის დროზედ გასაღება, ერთის სიტყვით, მსხვილი წარმოება სოფლის მეურნეობაშია. აღიღებს შრომის ნაყოფიერებას და ამიტომაც წვრილ წარმოების მსხვილად გადაქცევა ყოველთვის სასურველია. ორტოდოქსებს გულუბრყვილოთ სწამთ, რომ ამ საქმეს კერძო მწარმოებელნი და კაპიტალისტები გააკეთებენ. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ ეს გარდაქმნა კაპიტალისტებისა და ჩარჩების ზედ გავლენით კი არა, მშრომელ ხალხის ბრძოლით განხორციელდება. მშრომელი კლასობა კაპიტალისტების და სინდიკატების ადგილად მოვა მსხვილ, საზოგადო წარმოებაში.

ორტოდოქსები გაცხარებით სცდილობენ ამ აზრის დარღვევას. მათის აზრით კოოპერატიულ მოძრაობას სასურველი შედეგი ვერ მოჰყვება, რადგანაც ყოველ გვარი კოოპერაცია, მათის აზრით ან უნდა დაიშალოს, ან და კაპიტალისტურ, აქციონერულ ამხანაგობად გადაიქცეს. ორტოდოქსების სიტყვით, ამ გვარი საქმე ემართებოდა ყოველ კოოპერაციას. მართალია ინდუსტრიაში კოოპერაციამ ყველგან ასეთი ხასიათი მიიღო, მაგრამ ამის მიზეზი ისაა, რომ კოოპერაციებს არ შეუძლიანთ კონ-

კურნაცია გასწიონ კერძო კაპიტალისტურ წარმოებასთან, რომელიც გასაკვირველ სისწრაფით ვითარდება. სულ სხვა გვარად სწაობობა საქმე სოფლის მეურნეობაში. აქ კერძო კაპიტალისტური წარმოება ვერა ბოგინობს, სამაგიეროდ კოოპერატიულმა მოძრაობამ კი ყველგან ძტკიცეთ მოიღვა ფეხი. (დაწვრილებითი ცნობები ამ საგანზედ შეგიძლიანთ ნახოთ სხვათა შორის ჩუბროვის წიგნი: („წვრალი მიწადმოქმედების საჭიროებანი“). საკმარისია გავიხსენოთ, რომ გერმანიაში დამოუკიდებელ მეურნეობათ მეტი წილი სხვა და სხვა გვარ კოოპერაციებითაა შეკავშირებული, რომ ბელგიაში მერძვევთა კოოპერაცია გასაკვირველ სისწრაფით მოედო მთელ სოფლის მეურნეობას, რომ საფრანგეთში კოოპერაციის წყალობით ღვინის მოვლა-მოყვანა საუკეთესოდ არის დაყენებული და სხვა. რუსეთში რომ არ ვითარდება კოოპერაციები, ამის ერთად ერთი მიზეზი ხალხის უუფლებობა, უსწავლელობა და უკიდურესი სიღატაკეა. ხელფეხ შებორკილ კაცს განა ცეკვის თავი აქვს?! რუსეთში კოოპერატიულ მოძრაობის განვითარებას მაშინ მოვესწრებით, როდესაც მიწა საზოგადო კუთვნილებათ იქნება აღიარებული, როდესაც დამყარდება ხალხის მმართველობა, როდესაც ხალხის განათლებისათვის ზრუნვა თავის შესაფერადგილს დაიჭერს. თქმა არ უნდა, რომ ამ მომავლის ცდა დიდხანს არ დაგვჭირდება.

ორტოდოქსები მაინც დარწმუნებულნი არიან, რომ კოოპერაციები ამ პირობებშიაც არ აღორძინ-

დებიან. მათის აზრით, გლეხი, ამ გვარ ცვლილებათა ზედ გავლენით, წელში გაიმართება, გამდიდრდება და კოოპერაციაზედ და საზოგადო წარმოებაზედ ფიქრსაც კი დაივიწყებს. ამ შიშს არავათარი საფუძველი არა აქვს. კეთილდღეობის ზრდას. ყოველთვის მოთხოვნილებათა ზრდაც მოსდევს ხოლმე. გლეხი ამ გვარ ცხოვრებას არასოდეს არ დასჯერდება; ის უფრო შორს წავა, უფრო უკეთეს მომავალისათვის დაიწყებს ბრძოლას და, რადგანაც მის შემოსავლის ერთად ერთი წყარო შრომაა, იგი თავის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას მხოლოდ შრომის განაყოფიერებით შესძლებს; შრომის განაყოფიერების შეძლებას კი მას კოოპერაცია მისცემს, მაშასადამე არავითარი უფლება არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ განახლებულ რუსეთის მშრომელი გლეხობა კოოპერაციით დაკმაყოფილდება და სოციალიზმს მქადაგებელთ ზურგს აუქცევს. და როდესაც კოოპერატიულ მოძრაობა სოფლის მეურნეობის ყოველ დარგში განვითარდება, მაშინ ქალაქშიაც წარმოების გასაზოგადოება გაადვილდება...

